

The First Museum Exhibition of Ottoman Turkish Carpets Budapest - 1914

Ferenc Batári*

In 1914 the Hungarian Museum of Applied Arts has organised a large scale exhibition of Ottoman Turkish carpets mainly from Transylvanian collections in Budapest. It was the fourth original rug exhibition, contained mostly rugs, after the Vienna, Stuttgart and New York ones, in the history of oriental carpets. But it was the first such exhibition, which included only one group of oriental carpets and at the same time it was the very first independent Ottoman Turkish carpet exhibition as well. It was not accidental, that such an exhibition was organised in Hungary. Hungary played an important role in the continental importation of oriental carpets into Europe from the 15th to the 17th century.

At the beginning of the 20th century it was only the activities of the Transylvanian merchants in Brassó (Kronstadt, Braşov), which was known in the carpet literature. This import however, was much more widespread and was not restricted to Brassó or even to Transylvania (in Turkish Erdel, in German Siebenbürgen) as it is clearly known from recent research.¹ But it is fact, that Turkish carpets are preserved in the largest number in Transylvania, having a less vicissitudinous history as other parts of Hungary.

The large number and the quality of the Ottoman Turkish carpets in Hungary has called the experts' attention on them, already in the late 19th century. Special types of 17th century Turkish carpets were found in such a large number, that they became known as "Transylvanian" carpets in the literature. The name "Transylvanian" was and is still well-known in literature, but the geographical and political position of it is practically unknown, that is why I believe it is important to take notice of this topic too.

Transylvania used to be eastern part of Hungary surrounded with the Carpathian Mountains. Its name

Picture/Resim 1

Holbein Carpet, Anatolia (Uşak), first quarter 16th century. Cat. No:6.

Holbein Halısı, Anadolu (Uşak), 16.yüzyılın ilk çeyreği. Kat. No:6.

*Carpet section Curator of the Museum of Applied Arts in Hungary.

¹ Ferenc Batári, "Turkish Rugs in Hungary", *Halı*, Vol. 3. No. 2, London, 1980, pp. 82-90.

Ferenc Batári, *Régi török szőnyegek Kecskeméten - Old Turkish Rugs in Kecskemét*, Kecskemét, 1981. (Exhibition catalogue with an essay).

Ferenc Batári, *Ottoman Turkish Carpets - The Collections of the Museum of Applied Arts, Budapest*, I. Budapest-Keszthely, 1994.

Osmanlı

Türk Halılarının

İlk Müze Sergisi Budapeşte-1914

Ferenc Batári*

Türkçeye Çeviren: Şebnem Ercebeci**

1914'de Macaristan Uygulamalı Sanatlar Müzesi, daha ziyade Budapeşte'deki Transilvanya koleksiyonundan Osmanlı Türk halılarının büyük çaplı bir sergisini organize etti. Eu, Viyana'da Stuttgart'da ve New York'da açılan sergilerden sonra, ekseriyetle halılardan meydana gelen dördüncü orijinal halı sergisi idi. Fakat, aynı zamanda hem sadece bir grup Doğu'ya özgü halıları ihtiva ettiği ve hem de ilk bağımsız Osmanlı Türk Halı Sergisi olduğu için bu gibi sergilerin ilki idi. Böyle bir serginin Macaristan'da organize edilmesi tesadüfi değildi. Macaristan, 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar, Doğu'ya özgü halıların Avrupa kıtasına ithalatında önemli bir rol oynamıştır.

20. yüzyılın başlarında halı alanıyla ilgili kitap ve makale (literatür) bilgisi olarak bilinen sadece Brassó (Kronstadt, Braşov)'daki Transilvanyalı tüccarların faaliyetleri idi. Ancak bu ithalat çok daha fazla yaygındı ve son araştırmalardan açıkça (Türkçesi Erdel, Almancası Sieberburgen) ile sınırlı kalmamıştı.¹ Fakat, Türk halılarının Macaristan'ın diğer bölümlerinde olduğu gibi daha az değişikliklere maruz kalarak Transilvanya'da çok sayıda muhafaza edildiği de bir gerçektir.

Macaristan'daki çok sayıda ve kaliteli Osmanlı Türk Halıları daha 19. yüzyılda uzmanların dikkatini çekti. Özel tip 17. yüzyıl halıları o kadar fazla sayıda bulundu ki, bunlar literatürde " Transilvanya " halıları olarak bilinmeye başladı. " Transilvanya " adı çok iyi biliniyordu ve halen de bilinmektedir; Fakat, pratikte bunun coğrafi ve siyasî durumu bilinmemektedir; bu nedenle bu konu üzerine de dikkat çekmenin, önemli olacağına inanıyorum. Transilvanya, Macaristan'ın doğu kısmında Karpat dağları ile çevrili bir bölgede bulunuyordu. Buranın

Macarca adı " Ormanın Ötesinde " anlamına gelen Erdély'dir. Bu, (Ortaçağ Macaristan'ında Katolik Kilisesi'nin ve devlet bürolarının dili olan) Lâtince'ye çevrildi ve Transilvanya olarak bilinmeğe başladı. Transilvanya'nın topraklarının büyük bir kısmı krallığa aitti. 12. yüzyılda işsizlik olduğu dönemlerde Macaristan kralı II. Gezá (1114 - 1162), yeni bir vatan arayan ve daha sonra kendilerine " Saksons " adını verdikleri bir çok Rhine Franks grubunu ülkeye soktu. 1526'da Papacy, Fransız Kralı, Venedik ve Milano ve Osmanlı sultanının meydana getirdiği " Cognac Ligue " adındaki ittifak Habsburg İmparatoru V. Charles ile savaştı. O yıl, Kanunî Sultan Süleyman Habsburgların bir müttefiki olarak Macaristan'a hücum etti. 1526'da yapılan Mohaç Savaşı'nda V. Charles'ın kayınbiraderi olan Macar Kralı II. Lois, sadece savaşı kaybetmekle kalmadı, aynı zamanda hayatını da kaybetti. Bu trajik olayların sonucunda yeni bir kral için Macaristan'da iki ayrı seçim yapıldı. Macarlar, en zengin asilzadelerden biri olan ve aynı zamanda Transilvanya'daki en zengin mevkinin sahibi Janos Szapolyai'yi seçti. Diğer seçilen kral, V. Charles'ın küçük kardeşi Ferdinand idi. Daha sonra Papa ve Sultan her iki Macar kralını da tanıdı. Bu arada Türkler, bugünkü Macaristan topraklarının işgaline devam ettiler, ve 1541'de Buda ve Pest Türkler tarafından ele geçirildiğinde, Macaristan üç bölüme ayrılmıştı: Ferdinand, Macaristan'ın kuzey ve batı kısmına hükmederken, kısa zaman sonra Transilvanya Prenslığının meydana geldiği Doğudaki topraklara da Kral János hükmediyordu. Macaristan'ın kuzey ve batı kısımları Türkler ile çarpışırken, Transilvanya onlarla ekonomik durumunu sağlamlaştıran veren Macar kültürünün zenginliğini muhafaza eden sözleşmeler yaptı. 17. yüzyılın sonunda, Osmanlıların işgal ettiği topraklar kurtarıldığında ve Buda gene Macaristan'ın başşehri olduğunda, Transilvanya Prenslığı politik önemini kaybetti.

* Macaristan Uygulamalı Sanatlar Müzesi Halı Seksiyonu Uzmanı.

** Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı.

in Hungarian is Erdély which means "beyond the forest". This was translated into Latin (which was the language of the Catholic Church and the state offices in mediaval Hungary) and became known as Transylvania. Most of the territory of Transylvania belonged to the Crown. During a labour shortage there, in the 12th century, the Hungarian King Géza II (1114-1162) let in several groups of Rhine Franks, who were seeking for a new homeland and later called themselves "Saxons". In 1526 the "Cognac Ligue", an alliance of the Papacy, the French King, Venice, Milan and the Ottoman Sultan fought against the Habsburg Emperor Charles V. That year Sultan Süleyman the Magnificent attacked Hungary, as an ally of the Habsburgs. At the battle of Mohács in 1526 the King of Hungary Louis II, who was the brother-in-law of Charles V, lost not only the battle, but also his life. As a consequence of this tragic events two separate election for a new king were held in Hungary. The Hungarians elected János Szapolyai, who was one of the richest noblemen and also held highest office in Transylvania. The other elected king Ferdinand, who was the younger brother of Charles V. Later the Pope and the Sultan recognized both Hungarian kings. Meanwhile the Turks maintained the occupation of the Middle Hungary, circa the territories of present day Hungary and when Buda and Pest fell to the Turks in 1541, Hungary was practically divided into three parts : Ferdinand ruled the northern and western part of Hungary, while King János ruled the eastern territories, from which the Transylvanian Principality was soon formed. While the north and western parts of Hungary remained in conflict with the Turks, Transylvania entered on an agreement with them, which consolidated its economic position and preserved for prosperity the Hungarian Culture. At the end of the 17th century, when the Turkish occupied territories were liberated and again Buda became the Hungarian capital, the Principality of Transylvania lost its political significance. After World War I, in the peace treaty of Trianon, Transylvania was annexed to Romania.

Of the 352 carpets which were collected for the 1914 Budapest exhibition, more, than half, to be exact 181, belonged to Transylvanian protestant, namely Lutheran, Calvinist and Unitarian churches. The carpets were worn by the every day use in secular propriety, where their number were much more and in the catholic churches too, where they were generally used on the steps of the altars. The carpets had more possibility to be better preserved when hanging on the walls or as a communion table or pulpit cover belonging to the community treasures of the less decorated or even puritan protestant churches. Carpets as church decorations were not limited to Transylvanian protestant churches in Hungary. There are published data from the 17-18th centuries Calvinist Church Visitations Protocols of present Hungary in the County of Borsod, which are containing the conscriptions of the goods of the communities.² Almost each conscription contains references to 1-2 pieces of Turkish

rugs, belonging to the church. Even 4 rugs were lent from a Calvinist church of town Miskolc, seat of this county to the 1914 Exhibition.³ But the sole protestant characteristic of these carpets in church decoration as mentioned above, are disputable. The 17th and 18th centuries protocols of Canonica Visitation of Catholic Churches in Upper Hungary reveal several references to Turkish carpets as well.⁴

Oriental carpets used to be one of the main decorations of Hungarian homes in the 16-17th centuries. These were less favoured in the age of rococo and classicism. The oriental rugs were discovered again by the men of romanticism of the 19th century. It was at that time that the large public and private carpet collections were formed; it was also at the same time when methodical scholarly research began into the historical and technical aspects of oriental carpets.

The attention of the western trade turned to Hungary after the recent report on richness of Transylvanian protestant churches in Turkish carpets at early 20th century, when the cheap acquisition possibilities has begun to be exhausted in the Orient. I am sorry to say, but many of classical Turkish carpets migrated to abroad in that time. It was the Transylvanian aristocrat, Dr. Domokos Teleki (1880-1955), Count of Szék and of the Holy Empire, himself a carpet collector, who called attention for the first time to the danger of the disappearing of Turkish carpets from the poorer protestant churches. Dr. Teleki took the edition of a book on Turkish carpets in Transylvania upon himself at his own expens mainly for the sake of the saving of these carpets, all of them of museum quality from the exportation from Hungary. He aimed by this book to call the art historians' attention to these carpets and to stimulate their proprietors to value them and to prevent their exportation. Dr. Teleki animated and helped Emil Schmutzler too, who was a carpet collector in Brassó to edit his book :

*Altorientalische Teppiche in Siebenbürgen*⁵ later. Jenő Radisics de Kutas (1856-1917) Director General of the Hungarian Museum of Applied Arts in Budapest, adapted Dr. Teleki's programme. After the proposal made by Teleki the Museum collected together the best pieces of churches, museums and private collections to prepare

² Béla Takács, *Borsodi református templomok régi szőnyegei*, (Old rugs of Calvinist churches in County Borsod), In : Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Year a book of the O. Herman Museum) VII. Miskolc 1968, pp. 127-137.

³ Ferenc Batári, *Az avasi református templom török szőnyegei-Die türkischen Teppiche der Reformierten Kirche auf dem Miskolcser Avasberg*, In : Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Yearbook of the O. Herman Museum) XVII-XVIII. Miskolc, 1979, pp. 115-130.

⁴ Batári, *op. cit.*, see note 3, p. 116.

⁵ Emil Schmutzler, *Alt orientalischen Teppiche in Siebenbürgen*, Hirschmann, Leipzig, 1933.

Picture/Resim 2

Lorenzo Lotto Carpet. Uşak. Mid.
17th century. Cat. No:29.

Lotto Halısı (Uşak) 17. yüzyılın ortası.
Kat. No: 29.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Trianon Barış Antlaşması ile Transilvanya Romanya'ya katıldı.

1914 Budapeşte Sergisi için toplanan 352 halıdan yarısından fazlası, net olarak söylemek gerekirse 181'i Transilvanya Protestanlarına yani Lutheran, Calvinits ve Unitarian kiliselerine aitti. Halılar, sayıları çok olmakla beraber dinî olmayan âdetlerde ve genellikle sunakların basamaklarında bulunduğundan Katolik kiliselerinde her gün kullanılmaktan yıpranmıştı. Halıların duvarlara asıldığı, sunak masası veya Protestan kiliselerinde kürsü örtüsü olarak kullanıldığı ve daha iyi korunduğu ihtimali vardır. Kilise süsleri olarak halılar, Macaristan'da Transilvanya protestan kiliseleri ile sınırlı değildi. Kominyonların (Hristiyanlıkta bir mezhep) mallarının kayıtlarını ihtiva eden Borsad şehrindeki şimdiki Macaristan'ın Calvinits kilise ziyaretleri protokollerinde 17. - 18. asırlarda yayımlanan veriler mevcuttur. Hemen hemen her kayıtta

kiliseye ait bir iki parça Türk Halısına atıf yapılmaktadır.² Hatta dört hah 1914 Sergisi'ne Miskolç şehrinin Calvinits Kilisesi'nden, bu şehrin kürsüsü olarak ödünç alınmıştı. Fakat yukarıda bahsedildiği gibi, kilise dekorasyonlarında sadece Protestan özelliği tartışılabilir. 17. - 18. yüzyıllarda yukarı Macaristan'daki Canonica Katolik kiliseleri, ziyaret protokollarında Türk halılarına bir çok atıf yapmaktadır.

Doğu'ya ait halılar, 16. - 17. yüzyıllarda Macar evlerinin ana dekorasyonunu meydana getiriyordu. Bunlara Klasizizm ve Rokoko devirlerinde daha az rağbet edildi. Doğu menşeli halılar 19. yüzyılın Romantizm taraftarı insanları tarafından tekrar keşfedildi. İşte bu devirde, çok sayıda kamû ve özel halı koleksiyonları oluştu; gene bu süre zarfında Doğu menşeli halıların tarihi ve teknik yönleri hususunda metodik ilmi çalışmalar, araştırmalar başladı.

Doğudan ucuza elde etme ihtimalinin tükenmeğe başladığı 20. yüzyılın başlarında, Transilvanya Protestan Kiliselerinin Türk Halıları bakımından zenginliği konusundaki rapordan sonra, Batılı tüccarların dikkati Macaristan'a çevrildi. Birçok klasik halılarının bu devirde yurtdışına çıkarıldığını söylemekten üzgünüm. Transilvanyalı bir aristokrat olan Dr. Domokos Teleki (1880 - 1955) Szék

Kontu ve bir halı koleksiyoncusu olan Holy Empire'in bizzat kendisi ilk defa daha fakir Protestan kiliselerinden Türk Halılarının yok olma tehlikesine karşı dikkati çekti. Dr. Teleki, hepsi Macaristan'dan ihracatta müze kalitesinde olan bu halıların korunması amacıyla masrafların büyük bir kısmını kendisi karşılayarak, Transilvanya'daki Türk halıları konusunda bir kitabın basımını üstlendi. Kendisi bu kitapla, sanat tarihçilerinin dikkatini bu halılara çekmeyi ve mal sahiplerinin bunları değerlendirmelerini ve ihracatlarını önlemelerini teşvik etmeyi amaçlıyordu. Dr. Teleki, Brasso'da bir halı koleksiyoncusu olan Emil Schmutzler'i de *Altorientalische Teppiche in Sienbürgen*⁵ adlı bir kitabı bastırmak üzere harekete geçirdi ve ona yardım etti. Daha sonra Budapeşte'deki Macaristan Uygulamalı Sanatlar Müzesi'nin Genel Müdürü Jenő Radisics de Kutas (1856 - 1917), Dr. Teleki'nin programını uyarladı. Teleki, tarafından yapılan tekliften sonra, Budapeşte'deki bir sergi çerçevesinde kitap hazırlamak üzere, müze kiliselerin müzelerin ve özel koleksiyonlarının en iyi parçalarını bir araya getirdi. Sergi kataloğunun önsözünde Radisics de kutas şöyle yazdı: " Bu halıların ön analizleri, sınıflandırması ve mukayesesi müzede daha basit ve etkiliydi. Plânlanan kitabın hazırlıklarına ilâveten, müstesna ve öncü bir sergi organize etmek için bu mükemmel halı koleksiyonu tarafından bir fırsat önerildi.

the book within the framework of an exhibition in Budapest. In the Preface of the exhibition catalogue Radisics de Kutas wrote : "The preliminary analyses, classification and the comparison of these carpets were more simple and efficient in the Museum. In addition to the prepaion of the planned book an opportunity was offered by this wonderful collection of carpets to organise an uncommon and pioneering exhibition. It must have a significant educational and scientific importance over an aestetical experience given to the exhibition visitors".⁶

The 1914 exhibition was not the first opportunity of the Hungarian public to visit a rug exhibition in the Hungarian Museum of Applied Arts in Budapest. The Museum has organised the exhibition of Arnold Ipolyi's collections in 1886. *Twenty four old oriental carpets* belonged to the Collectons too, which were exhibited in extra room. The collection consisted of 18 Turkish rugs-among them were 9 prayer rugs, two with sixs columns, six with two columns, 13 signed as Transylvanian aquisition-furthermore there were other 4 Persian carpets and one Indian rug.⁷ I don't know of any such earlier exhibition any where. There is a study on history of rug exhibition written by Kurt Erdmann.⁸ He pointed out that the "Exhibition of Oriental Carpets" of the K.u.K. Trade Museum in Vienna, in 1981 was the first rug exhibition. Indeed it was the first exhibition where mostly oriental rugs were shown. It was followed by a smaller rug exhibition in Stuttgart in 1909, and then by another more significant one in New York in 1910. We have to regard the Budapest 1914 exhibition as the fourth one, dedicated solely to oriental rugs. The famous large exhibitions of Paris 1903 and Münih 1910 one were devoted to Islamic Art, dealing with every aspect of it, rather than to oriental rugs only. Erdmann has wrongly pointed out the "Special Loan Exhibition of Carpets and Other Textiles from Asia Minor" of Pensylvania Museum, Philadelphia in 1919 as the first exhibition, which contained only one group of oriental carpets. It was the Budapest 1914 exhibition, which was the first in fact of this kind.

Dr. Károly Csányi (1873-1955) curator of the Hungarian Museum of Applied Arts was entrusted to gether carpets, to carry out research on them and to organise an exhibition in the Museum. The rugs of the larger churches, private collections and museums were already known to the experts. The Museum tried to bring new, unknown material for the book and to the exhibition, that is why Dr. Csányi spent 6 weeks in 1912 and 3 weeks in 1913 with Dr. Teleki travelling by horse carriage, autocar and train all over Transylvania looking for carpets. Dr. Csányi took notes of 600 old Turkish carpets during their field trips in Transylvania as the mentioned in one of their reports on the 1914 exhibition.⁹ This observation gave an opportunity to a mistaken on the number of old carpets in Hungary for the later experts, pointing out this number of old carpets existing there.

Among the carpets collected in the Museum ca 50% belonged to protestant churches, 30% to private collections and 20% to museums. The more significant lenders were : "Black Church" of Brassó (Kronstadt, Braşov) 38 ; "Friar's" Church of Segesvár (Schässburg, Sighişoara) 30; Museum of Applied Arts of Budapest 30; Brukenthal Museum of Nagyszeben (Herrmannstadt, Sibiu) 25; Dr. Domokos Teleki collection 18; Lutheran Church of Szászsebes (Mühlbach, Sebeş Alba) 17; Lutheran Church of Medgyes (Mediasch, Mediaş) 13; Mrs. József Keszler collection, Budapest 11 carpets.

The exhibition in Budapest organised the carpets according to their chronology, dividing them into 13 different groups. Painting were also exhibited, which represented Turkish carpets and which were revelant carpets on show. The exhibition was accompanied by a catalogue with 92 pages of text and 21 black and white photographs. There were the descriptions of 312 rugs of the 352 pieces collected in the Museum and this were written by Dr. Csányi with the assistance of Sándor Csermelyi Curator and Károly Layer Assistant Keeper of the Museum. The technical descriptions were made by Miss Vilma Kele Warden of the textile collection with Mrs. Herman Mulder. The Preface was written by Jenő Radisics, the introductions to the special groups were the works of Dr. Csányi. The descriptins contained the catalogue number, denomination, descriptions of pattern and colours, signes, number of knots, measurement, dating, origin, and the propietor of the carpets.

The catalogue was written according to the 13 groups of the exhibition. The 13 groups with the number of the exhibits were the following : I. Holbein 4; II. Lotto 31; III. Bird Uşak 23; IV. Large Uşak 7 (within 6 Star and 1 Medallion ones); V. Small Medallion Uşak 7; VI. "Transylvanian Uşak with opposed arch mihrab 106; VII. Two columns prayer rugs (Gördes, Court Manofactory) 53; VIII. Prayer rugs without columns 53; IX. Six columns prayer rugs (Ladik) 20 (within 1 with four, 1 with eight columns); X. Late Ladik rugs 2; XI. Kula prayer rugs 4; XII. Three ball rugs (chintemani) 5; XIII. Different rugs 5 (within 2 dragon patterned carpets, 3 large Pattern Holbeins).

⁶ Károly Csányi, (with S.Csermelyi and K. Layer) , *Erdélyi török szőnyegek kiállításának leíró lajstroma*, (Catalogue of the exhibition of the Turkish carpets from Transylvania), Budapest, 1914

⁷ Jenő Radisics, *Képes kalauz néhai Ipolyi Arnold nagyváradai püspök gyűjteményeihez*, (Illustrated catalogue of the collections of the late Rev.y A. Ipolyi, Bishop of Nagyvárad), Budapest, 1886.

⁸ Kurt Erdmann, *Teppich Ausstellungen seit 1890*. In : E.K. : *Siebenhundert Jahre Orientteppich, zu seiner Geschichte und Erforschung*. Busseschung. Bussesche Verlag, Herford, 1966. pp. 23-26.

⁹ *Erdélyi török szőnyegek* (Turkish Carpets from Transylvania). In : Magyar Iparművészet (Hungarian Applied Art (Journal of the Hungarian Society of Applied Arts), XVII. Budapest, 1914. Nr. 2, pp. 63-67.

Sergi ziyaretçilerine verilen estetik tecrübeye ilâveten bariz bir öğretici ve ilmi önemi olmalıdır".⁶

1914 sergisi Macaristan halkına Budapeşte'deki Macaristan Uygulamalı Sanatlar Müzesi'nde bir halı sergisini ziyaret etmek için verilen ilk fırsat değildi. Bu müze, 1886'da Arnold Ipolyi'nin koleksiyonları için bir sergi organize etmişti. Koleksiyonlara ait yirmidört eski Doğu menşeli halı da ayrı bir odada sergilendi. Bu koleksiyon, on sekiz Türk halısından oluşuyordu, bunların arasında dokuz namaz halısı, ikisi altı sütunlu, altısı iki sütunlu halı, onüçü Transilvanya olarak imzalanmıştı. Ayrıca dört İran Halısı ve bir Hindistan Halısı vardı.⁷ Bu kadar eski serginin varlığını başka hiç bir yerde bilmiyordum. Kurt Erdmann⁸ tarafından yazılan halı sergisinin tarihi konulu bir çalışma var. Bu çalışmada Erdmann 1981'de Viyana'da K.U.K. Ticaret Müzesi'nde açılan "Doğu Kökenli Halı Sergisi'nin İlk halı sergisi olduğuna işaret ediyor. Gerçekten de bu ekseriyetle Doğu kökenli halıların gösterildiği ilk sergi idi. Bunu 1909'da Stuttgart'da daha küçük bir halı sergisi ve daha sonra 1910'da New York'ta bir diğer daha önemli bir sergi takip etti. 1914 Budapeşte Sergisi'ne sadece Doğu kökenli halılara ithaf edilmiş, dördüncü sergi olarak bakmalıyız-1903 Paris ve 1910 Münih ünlü, büyük sergileri, sadece Doğu kökenli halılardan ziyade, İslâm sanatının her konusu ile ilgilenerek bu sanata hasredilmişti. Erdmann, 1919'da Philadelphia'daki Pensylvania Müzesi'nde açılan, "Küçük Asya'dan özel olarak ödünç alman halı ve diğer tekstil malzemeleri sergisi'ni " sadece bir grup Doğu kökenli halı ihtiva eden ilk sergi olarak belirtmekle, yanlışlık yapmıştır. Gerçekte bu çeşitin ilk örneği, 1914 Budapeşte sergisi idi.

Macarların Uygulamalı Sanatlar Müzesi'nin Müdürü Dr. Karoly Csanyi'ye (1873 - 1955), bu müzede bir sergi araştırma yapma görevi verilmişti. Büyük kiliseler, özel koleksiyonlar ve müzelerdeki halılar zaten uzmanlarca biliniyordu. Müze, yeni, bilinmeyen malzemeleri kitapta ve sergide bir araya getirmeye çalıştı; Bu sebeple Dr. Csanyi, Dr. Teleki ile birlikte atlı araba, otomobil ve tren ile, 1912'de altı hafta ve 1913'de üç hafta halıları aramak için bütün Transilvanya'da seyahat ettiler. Dr. Csanyi, 1914 sergisi hakkındaki raporlarından birinde bahsettiği gibi, Transilvanya'da yaptıkları saha araştırmaları sırasında altıyüz eski Türk Halısı hakkında notlar aldı.⁹ Bu gözlem, burada mevcut eski halıların sayısına işaret eden uzmanların, Macaristan'daki eski halı miktarı hakkında yanlışlığa düştüklerini anlama fırsatı verdi. Müzede toplanan halıların %50'si Protestan kiliselerine %30'u özel koleksiyonlara ve %20'si müzelere aitti. Daha önemlisi ödünç verenler otuz sekiz halı ile Brasso (Kronstadt, Braşov)'daki "Black Church", otuz halı ile Budapeşte Uygulamalı Sanatlar Müzesi, yirmibeş halı ile Nagyszeben (Herrmannstadt, Sibiu) Brukenenthal Müzesi, onsekiz halı ile Szaszebes (Mühlbach, Sebeş Alba)'daki Lutheran Kilisesi, onüç halı ile Medgyes (Mediasch, Medias)'daki Lutheran Kilisesi, onbir halı ile Budapeşte'deki Bayan

Picture/Resim:3

"Bird" carpet. Uşak or Selendi. Late 16th Century. Collection József Zalatnai stürmer, székes Fehérvár. Cat: No:41.

Kuşlu Uşak Halısı. 16.yüzyılın sonu. Kat. No:41.

Jozsef Keszler Koleksiyonu idi. Budapeşte'deki sergi halıları onüç farklı gruba bölerek, kronolojik sıralamalarına göre organize etti. Sergilenen halılarla ilgili ve Türk Halılarını temsil eden resimler de sergilendi. Sergiye doksaniki sayfalık metni ve yirmibir siyaz beyaz fotoğrafı olan bir katalog da eşlik ediyordu.

Müzede toplanan üçyüzelliiki parçadan yüzoniki halının tanımı da vardı ve bunlar; Csanyi tarafından Sendor Csermelyi Müdürü ve yardımcısı Karoly Layer'in yardımlarıyla yazılmıştı. Teknik tasarımlar tekstil komisyoncusu Bayan Vilma Kale Walden ile Bayan Herman Muldem tarafından yapılmıştı. Önsöz, Jenő Radisics tarafından yazılmıştı ve özel grupların girişleri de Dr. Csanyi'nin eseri idi. Katalogdaki tanımlar, halıların sayısını, adını model ve renk tanımlarını, işaretleri, düğüm sayısını, boyutlarını, tarihini, menşeyini, ve sahiplerinin adlarını ihtiva ediyordu.

Picture/Resim 4

Coupled, Column Prayer Rug. Ladik. First half 17.century-Ráth György Collection Budapest. Cat. No: 276.
Ladik seccâde. 17. yüzyılın ilk yarısı. Kat. No:276.

The grouping of the carpets is mostly valid until our days. Western literature uses the name "Transylvanian" for all type of prayer rugs,(which were on the exhibition with the exception of carpets, which have an ever-all pattern. The "Transylvanian" name is limited only to one type by Dr. Csányi and by the Hungarian literature generally. It is group No. VI., the richest with 106 items,

containing such an Uşak carpets, which have usually double, opposed arch mihrabs within two mosque lamps in the earlier pieces and angular floral scrolls, or one smaller medallion and the border is decorated by rows of cartouches containing an arabesque and floral scroll, and their variations.

Dr. Csányi has found 28 such carpets, which have

Katalog sergilenen onüç gruba göre yazılmıştı. Bu onüç grup sergileniş sırasına göre aşağıdaki gibiydi:

I. 4 adet Holbein; II. 31 adet Lotto; III. 23 adet Kuşlu Uşak; IV. 7 adet Büyük Uşak (6 adeti yıldızlı ve 1 adedi madalyonlu); V. 7 adet Küçük Madalyonlu Uşak; VI. 106 adet karşılıklı mihrabı olan Transilvanya Uşak; VII. 53 adet iki sütunlu seccâde Gördes, saray imalatı (Court Manufactory); VIII. 53 adet sütunsuz seccâde; IX. 20 adet altı sütunlu seccâde (Ladik) (1 adeti dört ve 1 adedi sekiz sütunlu); X. 2 adet daha sonraki Ladik Halısı; XI. 4 adet Kula seccâdesi; XII. 5 adet Çintemani motifli Halı; XIII. 5 adet farklı halı (Bunlardan ikisi ejder motifli, üçü büyük Holbein tipinde);

Bu halıların gruplanması hemen hemen günümüze kadar geçerlidir. Batı literatürü, "Transilvanyalı" adını her tarafında örnekler olan halılar hariç, her çeşit seccâde (namaz halısı) için kullanmaktadır. Genellikle, Dr. Csanyi ve Macar literatürüne göre "Transilvanyalı" adı sadece bir tip halı ile sınırlıdır.

Bu 106 adetle en zengin grup olan Grup No IV olup, ilk yapıları arasında genellikle iki kandil (cami lâmbası) arasında karşılıklı mihrabı olan ve üçgen şeklinde çiçekli bezemeler içeren bordürlerin bulunduğu Uşak halıları gibi olan halılar ve bunların değişik şekilleridir.

Dr. Csanyi, kiliseye yapılan hibelerle veya mal sahibi ile ilgili Macarca, Lâtin ve Almanca yazıları bulunan ve on tanesinin

17. yüzyılda, 15 tanesinin 18. yüzyılda ve iki tanesinin 19. yüzyılda yazıldığı böyle 28 halı buldu. Dr. Csanyi, bu dokümanların yardımı ile, bu halıların tarihleri üzerinde düzeltmeler yapabildi. Sergide, 17. yüzyıl eseri olarak belirtilen 230 halı; ayrıca 17.-18. yüzyıl eserleri olarak 31 parça bulunuyordu; 13 parça 17. yüzyıldan öncesine aitti; ve sergi de 30 parça 18. yüzyıla ve 7 parça da 19. yüzyıla aitti.

Bu sergi, halk ve Macaristan ve yurtdışındaki uzmanlarca da büyük bir başarı kazandı. Birinci Dünya Savaşı bu halılar üzerinde daha fazla araştırma yapılmasını engelledi. 1917'de Radisics öldü. Yeni Romanya İmparatorluğu'na bağlanan Transilvanya'da Dr. Teleki'nin durumu kritikleşti. Dr. Csanyi, Politeknik Üniversitesi'nde Profesör olarak göreve başladı. Müzenin yeni müdürü Gyula Végh, 1914 sergisinin büyük başarısını göz önüne alarak Transilvanya Türk Halıları konusunda tekrar bir kitap yazmaya karar verdi. 1925'de Dr. Végh Kérolly Layer

ile birlikte Parie Emille Levy Yayınevi'nde, seçkin halılara ait otuz renkli reproduksiyonu olan tanınmış *Tapis Turks Provenant des Eglises et collections de Transylvanie* adlı albümü yayınlandı. Bu genel olarak Csanyi'nin 1914 Kataloğu esaslarına dayanıyordu. Albümün önsözünde Dr. Végh halıların muhafaza edilmesinde, Protestan kiliselerinin önemli rolüne atıf yapmakta fakat hatalı olarak halıların mevcudiyetinin Osmanlı işgali ile ilgili olduğunu ileri sürmekte ve halıların kilisede kullanılmasının İslam dinindeki uygulamaların taklidi olduğunu düşünmektedir. Ancak, Transilvanya hiç bir zaman Türkler tarafından işgal edilmemiştir; Türk halıları "Türk döneminden" önce, hibe olarak kiliselere gönderilmelerinden önce, Macar asilzadelerinin ve soylularının evlerinde iç dekorasyonun bir parçası olarak da çok meşhurdur. Bu albümün esasında, bilimsel bir eser olarak plânlanmadığını söylemekten üzgünüm; fakat milletlerarası bir dilde Fransızca olarak, daha önce iyi bilinmeyen Doğu kökenli

halı grubuna ait oldukça önemli ve zengin bilgi veriyordu. Ancak, halı literatüründe bunun önemi; Dr. Marino ve Clara Dall'oglio tarafından hazırlanan yeni İngilizce baskısı ile doğrulandı. Onlar kitaba yeni bir önsöz ilâve ettiler ve her klişe literatürün gözden geçirilmesi gibi bir çalışmadan meydana geliyor ve bazen teknik veriler de sunuyordu.

1914 Budapeşte Sergisi'nde mevcut olan halıların büyük bir kısmı, halen Transilvanya Kiliselerinde ve Müzelerde muhafaza edilmektedir. Fakat özel koleksiyonlarda

bulunan halıların büyük bir kısmı şimdi yok olmuş veya dağılmıştır. 1914 sergisinin bütün fotoğrafları negatifler halindeydi ve bunlar Budapeşte'deki Uygulamalı Sanatlar Müzesi'ne aitti. Ancak, bunların yarısı ikinci Dünya Harbi sırasında tahrip oldu. Budapeşte'de daha evvelce Dr. Csanyi'nin kızına ait olan bunlarla ilgili bir seri tamamlanmamış orijinal fotoğraflar vardı; ancak 1914 sergisine ait tek bir fotoğraf dahi bulamadık.

Aynı zamanda Transilvanyalı (Transilvanian) olarak adlandırılan halılar ile ilgili olarak son bir kaç yıl içinde bir çok şey keşfedilmiş ve başarılmıştır; gene de bu çalışma tamamlanmış olmaktan çok uzaktır. Bu konuda Türkiye'de ve özellikle Türk arşivlerinde daha ayrıntılı bir çalışma yapılması gerekir. Osmanlı İmparatorluğu iyi organize edilmişti, ve dokümanlar, sanat ve hiç şüphesiz halı dokumacılığı da dahil olmak üzere hayatın her konusu ile ilgileniyordu. 1

Picture/Resim 5

Chintamani Prayer Rug.
Ottoman Empire. 17th
century. Cat.No:306.

Çintemani motifli
seccâde. 17. yüzyıl.
Osmanlı, Kat No: 306.

inscriptions in Hungarian, Latin and German language, connected to the proprietor, or to the donation to the church and date. 10 of them were written in the 17th century, 15 in the 18th century, and 2 in the 19th century. Dr. Csányi was able to make some corrections on the dating of the carpets by the help of these documents. There were in the exhibition 230 rugs identified as 17th century works; further 31 pieces as 17-18th century works; 13 pieces were earlier, then the 17th century and 30 belonged to the 18th century and 7 pieces belonged to the 19th century in the exhibition.

The exhibition had a great succes with the public and with the experts too in Hungary and abroad. The First World War paralised further reserch work on these carpets. In 1917 Radisics died. Dr. Teleki's position in Transylvania, which was anexed to the new Romanian Imperium, became critical. Dr. Csányi received employment as professor in the University of Polytechnik. Dr. Gyula Végh, the new Director of the Museum decided again edit a book on "Transylvanian" Turkish carpets in view of the great succes of the 1914 exhibition. In 1925 Dr. Végh with Károly Layer published the well known portfolio album "Tapis Turcs Provenant des Églises et Collections de Transylvanie" with 30 coloured reproductions of selected carpets at the Paris Publishing House Émile Levy. It was compilled on the basis of Csányi's 1914 catalogue. In the Preface of the Album Dr. Végh refers to the important role of the protestant churches in the preservation of the carpets, but the wrongly brings the existence of the carpets in connection of Ottoman occupation and he thinks, that the usage of the carpets in churches is an imitation of an Moslem

religious practice. But Transylvania was never occupied by Ottomans; the Turkish carpets were very popular as part of the interior decoration in the homes of the Hungarian nobility and patricians, from where they then found their way to the churches as pious donations before the "Turkish period" as well. Sorry to say this Album was not the originally planed scientific work. But it gave information on a highly important and rich group of oriental carpets earlier not well known in an international language : in French. However its significance in the carpet literature is verified by its new English Edition prepared by Dr. Marino and Clara Dall'Oglio. They added a new preface to the book and each plate has a study like review with literature and sometime wits technical data too.¹⁰

A good many of the carpets which were at the Budapest exhibition of 1914, are still preserved in the churches of Transylvania and in the museums. But most of the carpets which were in private collections, has now disapeared or are dispersedd. All of the items of the 1914 exhibition were photographed on glass negatives and belonged to the Archiv of the Budapest Museum of Applied Arts. However half of these were destroyed during World War II. There is an incomplet series of their original photos belonged earlier to Dr. Csányi's doughter in Budapest. We were unable to find a single photograph of the 1914 exhibition.

Also a lot has been acheaved and discovered during the past few years concerning the so called Transylvanian carpets,¹¹ yet the work is far from complete. More extensive research is required on the spot in Turkiye and in particular in Turkish Archives. The Ottoman Empire was well organised and the documents dealt with every aspects of life, including the arts and course carpet weaving as well. ■

¹⁰ Gyula Végh, and Károly Layer, , *Turkish Rugs in Transylvania*, A new edition by Marino and Clara Dall'Oglio. The Crosby Press, Fishguard, 1977.

¹¹ Ferenc Batári, *Transilvani a doppia nicchia - Un gruppo molto particolare di tappeti a prighiera*. In *Ghereh-Rivista di tappeti e tessuti*, Torino, 1994, 4. Pp. 39-47.

Ferenc Batári, *Az "erdélyi" szőnyeg-The "Transylvanian" Carpet*. In : *Keletkutatás (Orient-research)* Budapest, 1995, tavaszi sz. pp. 127-135.

Ferenc Batári, *The Double-Niche "Transylvanian" Prayer Rugs*. In : *Papers, Presentations - 7th International Conference on Oriental Carpets*. Düsseldorf, 1996. Pp. 39-48.

Picture/Resim 6

"Erdeli" (Transylvanian) carpet. Uşak. Around 1600. Cat. No: 74.
Erdel (Transilvanya Halısı). Uşak. 1600 civarı. Kat. No:74.

